

PRÍNOS OBNOVY OBJEKTOV HISTORICKEJ ZELENE PRE UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ KULTÚRNEJ KRAJINY

LUBICA FERIANCOVÁ - ATTILA TÓTH

CONTRIBUTION OF HISTORIC GREEN SPACE RESTORATION TO A SUSTAINABLE CULTURAL LANDSCAPE DEVELOPMENT

ABSTRAKT

Historická zeleň je sprievodným prvkom sakrálnych stavieb a tak ako v minulosti, tak aj dnes, sa spolupodieľa na vzhľade týchto kultúrnych fragmentov v krajine. Kompozične je podriadená dominantnému postaveniu vlastnej sakrálnej stavby. Preto jej prináleží podporná funkcia k architektonickému dielu a reprezentuje objemové vyváženie v priestore, rámovanie vstupov či celkové estetické stvárnenie okolia pamiatky. Je zdokumentované, že zeleň pri sakrálnych stavbách na Slovensku v jednotlivých kultúrno- spoločenských vývojových obdobiach sa vyvíjala špecificky. V záujme zachovania kultúrneho dedičstva a v zmysle udržateľnosti rozvoja kultúrnej krajiny sa javí nevyhnutným odborné zabezpečenie revitalizačných zásahov do jej systému.

Ľúčové slová: sakrálna architektúra, historická zeleň, kalvária

ABSTRACT

Sacral buildings have always been accompanied by greenery, which has formed the appearance of these cultural landscape fragments from their beginnings till nowadays and has become historical greenery in the course of time. It is compositionally subordinated to the dominance of the accompanied sacral building. Therefore, it has a supportive function towards the architectural monument, represents volume balance in space, frames the entrances and aesthetically shapes the surroundings of the monument. It is documented that greenery at sacral buildings in Slovakia has developed specifically in the context of the respective cultural and social development period. In order to preserve the cultural heritage and to achieve a sustainable development of cultural landscapes, it appears to be necessary to ensure professional restoration interventions into the landscape system.

Key words: sacral architecture, historic greenery, calvary

ÚVOD

Podľa Florentskej charty (1982) o historických záhradách, ktorá nadväzuje na Benátsku chartu (1964) a spolu vyúsťujú do Európskeho dohovoru o krajine (2000), za historickú zeleň je považovaná architektonická a vegetačná kompozícia, ktorej výstavbový materiál je predovšetkým rastlinný, teda živý a ako taký je nestály, zanikajúci, avšak obnoviteľný. Právnu ochranu mu poskytuje zákon č. 49/2002 Z.z. O ochrane pamiatkového fondu. Historická zeleň nie je však len vegetačnou, ale aj architektonickou kompozíciou. Preto pod ochranu architektonickej časti spadá jej dispozičné schéma so všetkými súčasťami jej stavebno-technického vybavenia. Vo vegetačnej časti kompozície ide o ochranu plošnej porastovej štruktúry (trávniky, lúčne porasty, kvetinové záhony a iné plošné vegetačné formy) a priestorovej porastovej štruktúry (solitérne dreviny, porastové skupiny - stromy a kríky). Pre správne chápanie podstaty ochrany a obnovy historickej zelene je dôležitý aspekt aktuálneho vekového štádia vo vývojovom procese zelene. Nakoľko vegetačné prvky podliehajú prírodným zákonom a zákonite starnú, vzťahuje sa na ne princíp ich obnoviteľnosti. Základná hmotná podstata vegetačnej časti kompozície (plošná a priestorová porastová štruktúra) je preto v porovnaní s ostatnými kultúrnymi pamiatkami obnoviteľná bez straty originality. Z toho vyplýva, že každá krajinárska úprava okolia historickej stavby je historickou zeleňou v istom svojom vekovom štádiu.

Pretrvávajúca predstava o historickej zeleni, že ide o staré stromy nie je na mieste, navyše keď pod ochranou a obnovou historickej zelene sa často chápe iba ochrana starých stromov.

VÝCHODISKÁ PRE OBNOVU ZELENE PRI SAKRÁLNYCH OBJEKTOCH

Slovensko vďaka svojej charakteristickej krajinnej štruktúre má charakter vidieckej krajiny. Jedným z poznávacích znamení vidieckej krajiny sú aj isté symboly, ktorých prostredníctvom odovzdáva vizuálne signály do krajiny. Sakrálne stavby v našej krajine k takým patria, pretože sú svedectvom a odkazom doby v ktorej vznikli [6].

Nastúpená ateizácia po skončení druhej svetovej vojny spolu s kolektívizáciou a združstevňovaním, intenzifikáciou poľnohospodárstva, industrializáciou a urbanizáciou, spôsobili významné zmeny i vo vnímaní jedinečnosti a posvätnosti krajiny. Hmotné symboly posvätnosti krajiny v podobe drobných sakrálnych objektov boli často likvidované. V roku 1989, v súvislosti so zmenou politickej situácie a zánikom totalitného režimu, sa otvorili nové pohľady na vnímanie tých sakrálnych objektov, ktoré napriek nežičlivosti doby pretrvali [2].

Záujem o ich obnovu sa začal objavovať až v súvislosti so zvýšeným záujmom o krajinu, najmä na začiatku nového tisícročia. Drobné sakrálne objekty sú dnes prevažne vnímané ako krajinotvorný prvok, ktorý odкрýva lokálne príbehy. Pre



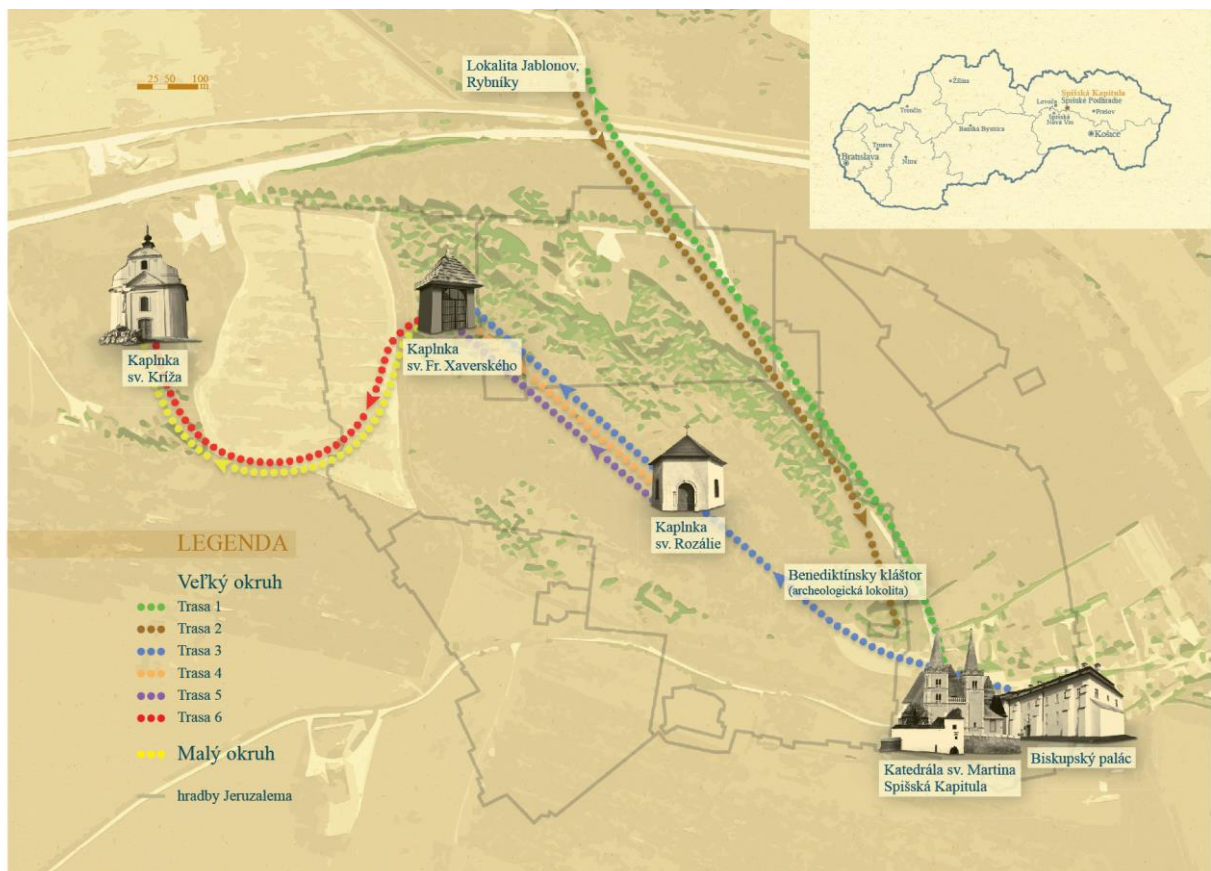
dnešného človeka môžu byť miestom odpočinku a zastavenia [1]. Dôvodom ich obnovy je hlavne potvrdenie národnej identity, úcta ku kultúrnemu dedičstvu no najmä potreba jeho zachovania pre ďalšie generácie. Ich umiestnenie v krajine poskytuje dôkazy o zaniknutých krajinných štruktúrach v spojení s duchom miesta, resp. sú atribútmi tzv. typizovanej krajiny [5].

ZELEŇ SAKRÁLNYCH STAVIEB V KONTEXTE ČASU NA SLOVENSKU

Okolia najstarších sakrálnych objektov u nás (románske a gotické stavby) mávali len plošnú porastovú štruktúru - bylinný kryt. Renesancia priniesla ku sakrálnej stavbe výsadbu jedného stromu. V neskoršom období sa vysádzali stromy dva na spôsob rámujúcej výsadby hlavného vstupu. Barok priniesol ku kostolom rámovanie všetkých vstupov, výsadbu solitérnych stromov, stromových skupín, ale už aj alejové výsadby lemujúce prístupové komunikácie. Klasicizmus doplnil stromové dreviny po celom obvode sakrálnej stavby, avšak v primeraných vzdialenostiach s dostatočným životným priestorom pre každú drevinu. Vždy to však boli dreviny listnaté a prevažne domáceho pôvodu, z cudzokrajných tie, ktoré sa domácim podobali. Obdobie prelomu 19. a 20. storočia prinieslo sentimentálny návrat k prírode a zahustenie porastov, pričom sa už sporadicky vo výsadbách objavovali aj ihličnaté dreviny. V období secesie začali prevládať v nových výsadbách ihličnaté dreviny. Druhá polovica 20. storočia priniesla do sakrálnych areálov nový rozmer a to jednoznačné preferovanie ihličnatých drevín. Ľudová tvorivosť sa sústredila na radové výsadby cudzokrajných tují, ktoré sa ľahko pestujú, z ktorých nepadá lístie, sú vždyzelené a znášajú akýkoľvek rez. Dôsledkom toho sú dnes kontroverzné „tujové hradby“, ktorými je architektúra prekrytá. A tak na našom území nie sú výnimkou ani stredoveké sakrálne areály obklopené drevinami pochádzajúcimi z iných kontinentov a na našom území introdukovanými až v 20. storočí [4].

Jedným z prototypov posvätných, symbolických pohybov a zastavení v krajine je od stredoveku procesia alebo púť krížovou cestou na kalváriu. Krajínarsky najvýznamnejšie kalvárie v Levoči, Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici, na Starých Horách,.... boli komponované tak, že z prístupových ciest viedli diaľkové priehľady na chrám, často v sprievode krížov, kaplniek či sôch svätcov. V samotnom pútnickom areáli nadobúdala cesta ku chrámu priamočiary charakter podporený dnes chránenou „historickou zeleňou“.

Výnimočné postavenie medzi Kalváriami (zároveň ide o lokalitu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO) má historické pútnické miesto „Spišský Jeruzalem“. Začína Katedrálou sv. Martina v Spišskej Kapitule a končí Kaplnkou sv. Kríža na Sivej Brade. V krajine stredného Spiša, ktorá je známa nádherným kultúrnym a prírodným dedičstvom je to religiózna symbolická krajina na Pažici, ktorá je pravdepodobne najstaršou kalváriou na Slovensku. (počiatky výstavby siahajú do r. 1660). Usporiadanie kaplniek ju zaraďuje k typu *Calvario Jerusalem*, s vyznačenými miestami spojenými s udalosťami posledných dvoch dní života a smrti Ježiša Krista v Jeruzaleme [3].



obr.1 – Súbor kaplniek, dispozícia Krížovej cesty pri Spišskej Kapitule [3]



obr. 2- Kaplnka sv. Rozálie [foto A. Tárnik 2014]



obr. 3 –Kaplnka sv. Kríža [foto Feriancová, 2014]



obr. 4- Kaplnka Spišský Štiavnik [foto Feriancová, 2014]

DISKUSIA a ZÁVER

Pre akékoľvek zásahy do porastov zelene pri sakrálnych stavbách je nevyhnutné zvážiť či je vhodné uplatniť priestorovú vegetačnú štruktúru (drevinu, v akej polohe voči pamiatke situovať a aký výber rastlinného druhu uplatniť). Určujúcou skutočnosťou posúdenia a prístupu k úprave priestranstva sakrálnej stavby je doba jej výstavby a slohové obdobie podstatných zmien v jej architektúre. To je princíp úprav jej bezprostredného okolia. Preto ak v gotike mal sakrálny areál aj obrannú funkciu a v jeho architektúre nedošlo k podstatným zmenám - nemá tu ani dnes opodstatnenie žiaden strom. Ak renesancia priniesla jeden strom do areálu, obnova úpravy okolia tejto renesančnej stavby ho má obsahovať. Ak barok zasiahol do širšieho okolia a priniesol aleje aj napojenia na krajinu, je potrebné obnoviť tento princíp pri úprave okolia barokových stavieb. Ak klasicizmus využíval vegetačné prvky ako akcenty – treba ich tam vrátiť. Ak v 19. storočí presadzovaný „návrat k prírode“ priniesol do úprav „idealizovaný krajinoobraz“, je potrebné to obnoviť. Ak začiatok 20. storočia využíval strohé priestorové tvary a preferoval v dispozícii farebnosť a ornament – pre revitalizácii takéhoto priestoru nech to je určujúce. Ak koniec 20. storočia priniesol cudzokrajné dreviny k novej sakrálnej architektúre pri dodržaní správnej kompozície priestoru – tiež je to určujúce. Problematickým v našich podmienkach je, že výsledkom revitalizačných zásahov je uniformita všetkých sakrálnych objektov [4].

V tejto činnosti je hľadisko záujmu ochrany pamiatkového fondu prvoradá a musí byť nad zákonnou ochranou každého stromu rastúceho mimo les. Pretože cieľom je prestavba porastovej štruktúry a obnova historickej zelene na základe poznania jej vývoja v súlade s jej architektonickým slohom ako doklad obdobia, v ktorom nielen vznikli, ale sa aj menili a adaptovali na zmenené užívateľské podmienky i módné spoločenské trendy. Prestavba historickej zelene nemusí byť radikálna, môže byť postupná, ale je nevyhnutné, aby pre každý areál bola zadaná cieľová kompozícia s priebežnými zásahmi do porastovej štruktúry. Len tak sa dá postupne dosiahnuť harmonickú, slohovo čitateľnú a kompozične vyváženú výrazovú jednotu sakrálnej architektúry a úprav jej bezprostredného okolia [4].



Podakovanie:

Príspevok vznikol za finančnej podpory grantovej agentúry MŠ SR KEGA č. 001SPU-4/2014

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] KUCZMAN, G., 2008: Hodnotenie vizuálnej kvality vybraných prvkov v sídle vidieckeho typu. In: Acta horticulturae et regiotecturae. Roč. 11, mimoriadne č. (2008), ISSN 1335-2563, s.31-35.
- [2] HALAJOVÁ, D., 2010: Pietna zeleň v súčasnej záhradno-architektonickej tvorbe. SPU Nitra, ISBN978-80-552-0421-5, 81 s.
- [3] OLEJNÍK, V., 2014: Dejiny Spišského Jeruzalema- Kalvárie pri Spišskej Kapitule. In: Spišský Jeruzalem, história, fauna a flóra. Spišské osvetové stredisko Spišská Nová Ves, ISBN 978-80-967648-5-3, 120 s.
- [4] SEMANOVÁ, E., 2010: Historická zeleň pri sakrálnych stavbách. In Problematika mestských pamiatkových centier. Zborník prednášok. BARDKONTAKT 2010, FA STU Bratislava, s. 105-107.
- [5] SUPUKA, J., 2012: Tradície, prístupy a možnosti obnovy a rozvoja vidieka. In: ŽP UKE SAV Bratislava, roč. 46, 4, ISSN 0044-4863, p. 171-175.
- [6] VEREŠOVÁ, M., SUPUKA, J. 2012: Kultúrno-historické a vizuálno-estetické hodnoty vinohradníckej krajiny. Nitra: SPU, ISBN 978-80-552-0867-1. 112 s.

ADRESY AUTOROV

Lubica FERIANCOVÁ, prof., Ing., PhD., Katedra záhradnej a krajinnej architektúry FZKI SPU v Nitre, Tulipánová 7, Nitra, lubica.feriancova@uniag.sk

Attila Tóth, Ing., Katedra záhradnej a krajinnej architektúry FZKI SPU v Nitre, Tulipánová 7, Nitra, at.attilatoh@gmail.com

RECENZIA TEXTOV V ZBORNÍKU

Recenzované dvomi recenzentmi, členmi vedeckej rady konferencie. Za textovú a jazykovú úpravu príspevku zodpovedajú autori.

REVIEW TEXT IN THE CONFERENCE PROCEEDINGS

Contributions published in proceedings were reviewed by two members of scientific committee of the conference. For text editing and linguistic contribution corresponding authors.